

Bilge Karasu'yla Hayvandan İnsana

Saadet ÖZCAN¹

Özet

Bilge Karasu öykü ve romanlarında insanlar hep hayvanlarla birlikte anlatıla gelir. Bu metinlerde hayvanlar ya insanların dostlarıdır ya da insan-hayvan birliktelikleri farklı bir ilişki biçimine dönüşerek “insan olan kim?”, “hayvan olan ne?” sorularını akla getirir. Bu yazıda Karasu öykülerinin arasında dolaşırken, insan ve hayvan oluş durumları Giorgio Agamben ve Donna Haraway’in düşünceleri ışığında sorgulanmaktadır. Sonuçta, Bilge Karasu kitaplarındaki insan-hayvan dostluklarının, nasıl insan olunabileceği konusunda yeni bir bakış açısı sağladığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bilge Karasu, insan-oluş, hayvan-oluş, insan-hayvan ilişkileri.

In Between Human and Animal with Bilge Karasu

Abstract

Bilge Karasu, in his novels and short stories, defines human beings in relationship with animals. In his texts this relationship occurs in different forms, either animals are told as friends of human beings or the relationship transcends to another dimension where one starts to question which one is human which one is animal. In this paper, while reading Karasu's stories, the human condition, problem of 'being', is investigated through the ideas of Giorgio Agamben and Donna Haraway. In conclusion, it can be said that, Bilge Karasu's stories on human-animal friendship could provide a new understanding on how to be human.

Key Words: Bilge Karasu, being human, being animal, human-animal relationships.

Hayvanla İnsan Arasında

Bilge Karasu'nun metinlerinde kediler, köpekler, kaplumbağalar, kertenkeleler, sakangurlar, keçiler, yengeçler yerler, içerler, yardım isterler, düşünürler, severler, güvenirler; adeta sayfalarında cirit atarlar.

Narla İncire Gazel'in *Hayvanlar Kitapçığı*, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nda Ioakim'in tilki-si, Göçmüş Kediler Bahçesi'nin öykülerinin pek çoğundaki hayvan dostlar bir hakikat imgesine dair soruları akla düşürür. Bu yazı da Karasu metinlerinde insanla hayvan arasındaki dostluklar arasında gezinirken, bir yandan da hayvan-oluş ve insan-oluş hallerine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Hayvanlar karşısında, daha doğrusu, hayvanlara bakarken, insan karşındaymışız gibi düşünmekten ne zaman kurtulabileceğiz ki? diye sorar Karasu *Hayvanlar Kitapçığı*²'nda. Cevap yerine Giorgio Agamben'in *Açıklık* adlı kitabında Alman zoolog Jacob von Uexküll'in çalışmalarından bahsettiği bölümlere bakalım:

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, saadet.ozkan@gmail.com

² Bilge Karasu, *Narla İncire Gazel*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 24.

“Klasik bilimin hiyerarşik sınıflandırmalar aracılığıyla tek bir dünya gördüğü yerde Uexküll; sonsuz bir çeşitlilik gösteren, her biri mükemmel ve devasa bir müzik partiyonundaki gibi birbirine bağlı, bununla birlikte aralarında iletişimsiz ve karşılıklı olarak birbirini dışlayan canlıların bulunduğu algı dünyalarını görmüştür [...] Güneşli bir günde yanımızda uçtuğunu gördüğümüz arı, yusufçuk böceği ya da sinek bizim onları gözlemlediğimiz şekilde hareket etmemektedirler ve bizimle –ya da kendi aralarında- aynı zaman ve mekânı paylaşmazlar”³.

Agamben 20. yüzyılın en büyük hayvan bilimcilerinden ve ekolojinin kurucularından biri sayılan Uexküll'ün, Heidegger ve Deleuze'ü etkilemiş olmasının şaşırtıcı olmadığını; çünkü Uexküll'ün hayvanların buldukları çevre ile ilgili yaptığı çalışmaların, hayata ilişkin bilimlerde insan merkezci bakışın terk edilmesini ve doğa imgesinin insanı ölçüt alan yaklaşımdan arındırılmasını ifade ettiğini söyler.

Uexküll, canlı bir varlığın hareket ettiğini gördüğümüz *Umgebung* olarak adlandırdığı nesnel mekânı, insanın ya da hayvanın anlam taşıyıcı olarak gördüğü kendi ortamı *Umwelt*⁴ten ayırıyor. *Umgebung*, aslında her canlının bakış açısına göre değişen kendi *Umwelt*'idir. Bir avcı ile oduncu için orman aynı anlamı taşımamaktadır ya da doğa dostu ile kırmızı başlıklı kızın içinde kaybolduğu masal ormanı birbirinden çok farklıdır. Dolayısıyla *Umwelt* her canlının kendine has dünyasıdır. Uexküll'ün betimlemeleri insan dünyasının kirpi, arı, köpek ya da kenenin gözüyle nasıl görünebileceğini gösterir bize. Örneğin kenenin *Umwelt*'i üç anlam taşıyıcısından ibarettir: Bütün memelilerin terinde bulunan butirik asit kokusu; memelilerin kan ve vücut sıcaklığına denk gelen 37 derecelik sıcaklık ve memelilere özgü tüylü ve kan damarlarına sahip deri tipi. Kene bu üç öğeye öylesine tutkulu ve ani bir ilişkiyle bağlıdır ki, insanın çok zengin görünen dünyasında böyle yoğun bir ilişkiye rastlanmadığını anlatır Uexküll. İlişki; dış anlam taşıyıcılar ile kenenin bedenindeki alıcı aynı müzik partiyonunun iki notasını oluşturuyormuşçasına birbirine öylesine içten bağlı ve bir o kadar da ayrı iken nasıl olduğunu açıklayamadan gerçekleşir. Kene, bu ilişkidir ve sadece bu ilişki için ve bu ilişkide yaşar.

Karasu da öykülerinde, insan-hayvan ilişkilerine hayvanların bakış açısıyla bakmayı dener; *Masalın da Yırtılverdiği Yer*'de kedinin nankörlüğü dene gelenin insanca davranış kurallarından esinlenerek hayvana yakıştırdığımız bir bencillik olduğunu söylerken ya da *Korkusuz Kirpiye Övgü*'de kendini bulvarda dolaşan kirpinin yerine koyarak konuşturduğunda kedinin ya da kirpinin *Umwelt*'ini tahayyül etmeye/ettirmeye çalışır⁵.

Agamben, Heidegger'in öğrencisi Uexküll'ün çalışmalarından etkilendiğini ve *'felsefenin günümüz biyolojisinden kendine mal edebileceği en verimli şey'* olarak tanımladığını anlatır⁶. Heidegger'e göre hayvan kendi uyarın çemberinin içinde kapalı durumdadır, Uexküll'de de hayvan kendi algı dünyasını tanımlayan az sayıdaki öğede kapalıdır. Heidegger, hayvanın uyarısıyla olan ilişkisindeki varolma halinin tutulma olduğunu; uyarısına ya da anlam taşıyıcısına yönelik bir tutumda bulunamayacağını, sadece davranabileceğini işaret eder ve bu noktada tutulmanın *açıklık* özelliğini sorgulamaya başlar: Bir hayvan kendi uyarısıyla ilişkiye geçtiğinde ne bilmektedir?

“Hayvan, tutulması ve becerilerinin tamamı nedeniyle durmaksızın dürtüsel bir çokluğa itildiği için; olmadığı varlıkla da, olduğu varlıkla da ilişkiye girme imkanından temelde yoksundur. Bu durmaksızın itilmiş olma durumu nedeniyle, hayvan, tabiri caizse, kendi kendisiyle çevresi arasında asılı kalır, bir varlık olarak ne kendisini ne de çevresini

³ Giorgio Agamben, *Açıklık: İnsan ve Hayvan*, Çev: Meryem Mine Çilingiroğlu, YKY, İstanbul, 2009, s. 45.

⁴ *Umwelt*: çevre (Almanca)

⁵ Bilge Karasu, *Göçmüş Kediler Bahçesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.

⁶ G. Agamben, *A.g.k.*, s. 54.

deneyimleyebilir. Öte yandan, açıklamanın alınması anlamındaki varlığın açıklama-yoksunluğu aynı zamanda bir şey tarafından içe-alınmadır da. O halde hayvanın 'ile ilişkide' olduğunu, tutulmanın ve davranışın '-e yönelik' bir açıklık gösterdiğini mi söylemeliyiz? Neye yönelik açıklık peki? İçe-alınmış olmanın kendine has açıklığında, bir şekilde, dürtüsel tutulmanın itilmişliğiyle çakışan şey nasıl belirlenmelidir?"⁷.

Dolayısıyla, hayvan dünyaya sahip değildir, uyarana sahiptir. Ve Heidegger, hayvanda *perdesi kalkmaksızın* bir açıklığın mevcut oluşunun, insanın dünyasına kıyasla hayvan dünyasının yoksunluğunu gösterdiğini belirtir. Şayet açıklığın merkezinde hayvanın perdesi kalkmazlığı varsa, insan asılı tutuluşunda dünyanın kendisini açık tuttuğu hayvanı '*olmaya*' nasıl bırakabilir? diye sorar Agamben:

"Hayvan ne var olanı ne de var olmayanı, ne açığı ne kapalıyı tanır; o varlığın dışında, her açığın daha dışında bir dışlıkta ve her kapalılığın içinden daha içtedir. Hayvanı var olmaya bırakmak o halde: onu varlığın dışında bırakmak anlamına gelecektir. Burada söz konusu olan tanımama alanı, tanımının olduğu gibi tanımamanın da, perdelemenin de perdesini kaldırmamanın da, varlığın da hiçliğinin de ötesindedir. Ama olmanın böylesine dışında olmaya bırakılan, dışarıda olmaya bırakılması nedeniyle reddedilmiş ya da unutulmuş değildir, var olmayan da değildir. O varlıkla var olanlar arasındaki farkın ötesine geçmiş bir var olandır, bir gerçektir"⁸

Agamben'in insanda olmaya bıraktığı hayvan ya da yeni yaratılan, Bilge Karasu'nun *Avından El Alan* adlı öyküsünde balıkçının kolunu yutan balıkla oluşturduğu yaratık olabilir belki de:

"Balıkçı, hanidir, suyun içinde mi dışında mı, yüzünde mi dibinde mi, bilemez olmuş. Bir ad arıyor; belki kendine, belki balığa, belki ikisinin oluşturduğu yeni yaratığa. Aynalar var sanki çevresinde, durmadan çoğalan; bakıyor, görüyor, baktıkça daha çoğunu görüyor; eşini bugüne dek görmediği bir, yüz, bin yaratık görüyor: Bir kolu balık bir adam, ağzından insan başı bitivermiş bir balık, bacakları arasından boğazına dek bir balığın uzandığı bir adam, bir insanla çiftleşmiş bir balık, bir balıkla tekleşmiş bir adam, kendi kendisiyle çiftleşen bir balık, kendi kendisiyle çiftleşen bir adam [...] Sonu yok bunun. Biri yüzü bini binlercesi, çevresinde çılgınca hazlar içinde çırpınıp gerinen titreyip uzayan büzülüp genleşen yaratıklar; bir yaratık, bir esrikliğin çoğaltıp durduğu tek bir haz yaratığı. Sonu yok"⁹.

Karasu, bir yandan balık ve balıkçıdan oluşan yeni yaratığa ad arayarak olasılıkların sonsuzluğunu gösterir, bir yandan da 'tükenmez bir dişiliğin, tükenmez bir erkekliğin daha içine, daha dibine doğru yol alıyorlar' diyerek birlikte olmanın ve sevinin sınırlarını kaldırır.

Hayvanla insanın birlikteliğinin başka bir şeklini Bir *Ortaçağ Abdalı*'nda '*hayvanını kuşanık adamın imgesi*'nde buluruz. Karasu, gençliğinde bir dağ başında bulduğu kovukta gecelerken kuşağına girip yerleşmiş, o zamandan beri üç lokmasından birine ortak olan etobur hayvanla yaşayan Abdal'ın türler arası ilişkilerinin masalını anlatır. Donna Haraway'ın yoldaş türler üzerine yaptığı çalışmalarda da yaşama ve birlikteliğe dair benzer öyküleri görürüz. Haraway, 1983'de yazdığı *Siborg Manifestosu*¹⁰'ndan yirmi sene sonra yayımladığı *Yoldaş Türler: Köpekler, İnsanlar ve Anamlı Ötekilik* adlı manifestosunu şöyle anlatır:

"Birlikte yaşamaya, birlikte evrime, [...] ve türler arası bedenli toplumsallığa dair bir öykü anlatan 'Siborglardan Yoldaş Türlere', yan yana konuvermiş iki figürü, siborgları ve yoldaş türleri karşılaştırıyor ve hangisinin mevcut yaşam dünyalarında, içinde yaşanır politikalar

⁷ G. Agamben, A.g.k., s. 58.

⁸ G. Agamben, A.g.k., s. 94.

⁹ Bilge Karasu, Göçmüş Kediler Bahçesi, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.

¹⁰ Donna J. Haraway, Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.

ve ontolojiler oluşturma işine daha verimli bir ilham kaynağı olabileceğini soruyor [...] Siborglar da yoldaş türler de insani olanla insani olmayanı, organik olanla teknolojik olanı, karbonla silikonu, özgürlükle yapıyı, tarihle miti, zenginle yoksulu, devletle tebaasını, çeşitlilikle soyların tükenişini, modernlikle postmodernliği ve doğa ile kültürü beklenmedik şekillerde bir araya getirir. Bütün bunların yanında, ne siborglar ne de yoldaş hayvanlar, türler arasında daha iyi korunan sınırlar ve sapkınlardan arındırılmış kategoriler arzulayan kalbi temizlerin kalbine göredir”¹¹.

Haraway, yoldaş türleri anlatmaya insanlarla birlikte evrimleştiklerini iddia ettiği köpeklerden başlar. Birlikte evrim öyküsünde insanlarla köpeklerin kısmen de olsa birbirlerini oluşturduğunu ve evcilleştirdiğini söyler. Haraway'e göre evcil köpeğin inanılmaz başarısı, insanlara yavrularını baktırma becerilerinde yatar.

Karasu da *Hayvanlar Kitapçığı*'nda, kahvenin Güdük adını koydukları kedisini, bir hayvanla iki insan arasında başarılı bir arkadaşlığın simgesi olarak anlatır ve Güdük ile aralarında güven bağı olabilmemesinin, dünyanın batmasını bir an olsun geciktirdiğini yazar. Bir sonraki öyküde ise güzel öten kertenkele türü sakangurun ölmesinden endişe ederler. İnsanlardan yardım isteyen iplere dolanmış keçiyi kurtarırlar, kedilerden kaçan kurbağalar asfaltlarda ezilmemeyi öğrenirler Karasu metinlerinde. Güneşlenen bir kertenkele gördüğünde; “Dünyanın eski çok eski bir çağının bugün bizlerle birlikte yaşamakta olduğunu anımsatırlar bize. İçimizde, dünyanın çok eski bir çağını taşıdığımız da, insanca edindiğimiz bilgilerden çıkarılabilecek bir başka bilgi. Farkında mıyız?” diye sorarken Haraway gibi Karasu da birlikte evrim öyküsünü düşünüyor olabilir mi? Ya da *Hayvanlar Kitapçığı*'nın beşinci bölümünün epigrafında “Hayvanlara, yeniden, saygı duyulamaz mı? Hayvanların, bitkilerin kendi dirim ortakları olduklarını anımsayamaz mı insanlar? İçten duygular, güzel düşüncelerle kurbanların sayısını azaltmak yetmez” derken hayvanlarla sevgi dolu, tahakkümden uzak ve eşit bir yaşamın olanaklarını sorgulamıyor mu?

Göçmüş Kediler Bahçesi'nin Abdal'ı, gerçekliğin en sağlam kanıtını bir kez daha kuşağındaki hayvanın sıcak, tüylü sırtına dokunarak anlarken; *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*¹²'nda Ioakim'in kurtardığı, çok sevdiği, sevdirdiği tilkisini Andronikos'un ölümünden hemen sonra boğması, hakikati işaret eden en önemli imgelerden birine dönüşmez mi? Tıpkı sevdiği tilkiciği öldürerek kendini kirleten Ioakim gibi, avından el alan balıkçı da ölmeyen sevinin öldürücü olduğunu ne orfoz ne de orkinoz olan balıkla ölüme giderek anlamaz mı?

Siborg Manifestosu'nda “Belki de hayvanlarla makineleri kaynaştırmamızdan hareketle nasıl insan (Batı logosunun cisimleşmiş hali) olunmayacağını öğrenebiliriz”¹³ diyen Haraway gibi, biz de Bilge Karasu kitaplarında insan-hayvan dostluklarını okurken nasıl insan olunabileceğini öğrenebiliriz.

Kaynakça

- AGAMBEN, Giorgio (2009), *Açıklık: İnsan ve Hayvan*, Çev: Meryem Mine Çilingiroğlu, Y.K.Y, İstanbul.
- HARAWAY, Donna J. (2010), *Başka Yer*, Çev: Güçsal Pusar, Metis Yayınları, İstanbul.
- HARAWAY, Donna J. (2006), *Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- KARASU, Bilge (1991), *Göçmüş Kediler Bahçesi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- KARASU, Bilge (2007), *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, Metis Yayınları, İstanbul.
- KARASU, Bilge (2009), *Narla İncire Gazel*, Metis Yayınları, İstanbul.

¹¹ Donna J. Haraway, *Başka Yer*, Çev: Güçsal Pusar, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 228.

¹² Bilge Karasu, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

¹³ D. J. Haraway, *Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm*, s. 56.

